

CORNELIA-MAGDA LAZAROVICI, GHEORGHE LAZAROVICI, *Arhitectura Neoliticului și Epocii Cuprului din România*, II, *Epoca Cuprului*, editori V. Spinei, V. Mihailescu-Bîrliba, Editura Trinitas, Iași, 2007, 527 p. (inclusiv 402 figuri și 11 tabele).

Volumul de față continuă un demers ilustrat de apariția, cu un an înainte, a volumului I. Al doilea volum al proiectului are 527 de pagini și este împărțit în cinci capitole: capitolul V. *Arhitectura epocii timpurii a cuprului* (p. 13–245), capitolul VI. *Arhitectura epocii mijlocii a cuprului* (p. 246–307), capitolul VII. *Arhitectura epocii târzii a cuprului* (p. 308–347), capitolul VIII. *Analiza tipului și funcționalității casei* (p. 348–366), capitolul IX. *Sinteza locuințelor și interioarelor. Concluzii*. La acestea se adaugă: câteva anexe (p. 381–392), traducerea în limba engleză a cuprinsului (p. 393–398), un lung rezumat al volumului, în aceeași limbă, inclusiv lista figurilor și tabelelor

(p. 399–482), *Bibliografia* (p. 483–523) și *Abrevierile folosite* (p. 524–527).

Capitolul V începe cu unele considerații generale, care vizează definirea unei epoci a cuprului, precum și unele aspecte legate de metalurgia cuprului și a aurului (p. 13–27). În această parte introductivă autorii trec în revistă o diviziune a epocii cuprului în etapa timpurie, etapa dezvoltată, etapa târzie și etapa finală (cu semn de întrebare), fără a-și exprima dezacordul față de respectiva diviziune, ceea ce ne determină să credem că sunt de acord cu ea. Cu toate acestea, structurarea pe capitole a informației nu este în concordanță cu diviziunea prezentată

la început. De exemplu, cultura Bodrogkeresztúr este încadrată în „introducere” în etapa rârzie (p. 15), însă în volum este tratată în cadrul capitolului ce vizează arhitectura epocii mijlocii a cuprului (capitolul VI). Astfel, în structura generală a volumului, în cadrul arhitecturii epocii timpurii a cuprului sunt discutate descoperirile aparținând culturilor Petrești (p. 28–60), Sălcuța (p. 61–77), Gumelnița (p. 78–149), Cucuteni (p. 158–245) și aspectului Stoicani-Aldeni (p. 150–157). În cadrul capitolului privind arhitectura epocii mijlocii a cuprului sunt discutate descoperirile aparținând culturilor Tiszapolgár (p. 246–265), Bodrogkeresztúr – Toarte pastilate (p. 266–291), Cernavodă I (p. 291–296) și grupului Decea Mureșului (p. 296–307). În sfârșit, în cadrul capitolului care vizează epoca târzie a cuprului este analizată arhitectura documentată pentru culturile Coțofeni (p. 308–322), Foltești-Cernavodă II (p. 323–326), Horodiștea-Erbiceni (p. 327–335), Cernavodă III-Boleráz (p. 336–338), Baden (p. 344–347) și pentru grupul Celei (p. 339–343).

Volumul II, asemenea volumul I, respectă un anumit „tipic” în prezentarea informațiilor. Analiza arhitecturii fiecărei culturi sau grup cultural în parte se deschide cu informații privind originea, cronologia și răspândirea respectivei culturi. Urmează o descriere a așezărilor cu precizări privind forma de relief aleasă, sistemul de apărare (dacă au fost identificate indicii în acest sens) și organizarea internă a acestora (în cazurile în care s-au făcut cercetări de o mai mare amploare și există informații în acest sens). Evident, cel mai amplu spațiu este dedicat arhitecturii propriu-zise, adică locuințelor și anexelor, fie ele destinate locuirii sau cultului. Discutarea acestor aspecte este însoțită de o ilustrație bogată, constând atât în planuri de așezări sau locuințe din timpul săpăturii, cât și de încercări de reconstituire a acestora pe baza informațiilor arheologice existente.

Structurile de locuire sunt prezentate și discutate atât din punctul de vedere al tehnicilor de construcție, cât și prin prisma amenajărilor interioare și exterioare (vetre, râșnițe, paturi, gropi, instalații de țesut). Nu sunt neglijate nici aspectele legate de cult, în cadrul volumului fiind discutate și sanctuarele, atunci când au existat motive pentru a atribui asemenea valențe unei construcții. Pentru culturile Gumelnița și Cucuteni sunt analizate și machetele de lut ale unor construcții, deoarece și acestea pot oferi informații utile privind arhitectura perioadei analizate.

Diferențele privind spațiul acordat discutării fiecărei culturi în parte este tributar stadiului actual al cercetării, pentru unele zone sau manifestări culturale existând informații mai multe și de o mai bună calitate decât pentru altele.

Un aspect care este discutat sporadic este cel al mormintelor. Deși acestea nu par să fie direct legate de subiectul principal al cărții, arhitectura, atunci când mormintele se află localizate în interiorul spațiului locuit (așezări, locuințe), menționarea și discutarea lor devine utilă. Însă subiectul este tratat cu intermitențe. Uneori ele sunt menționate, alte ori nu se spune nimic despre ele, chiar și în cazuri cum ar fi cel al culturii Gumelnița, unde prezența de morminte în interiorul așezărilor este bine cunoscută.

După analizarea arhitecturii pe criteriul cronologic și cultural, urmează două capitole de sinteză și analiză care încheie volumul.

Capitolul VIII vizează analiza tipului și funcționalității casei. Autorii anunță încă de la început că nu este în intenția domniilor lor să dezbătă problemele menționate în titlu, ci doar să lărgescă orizontul de cunoaștere al funcționalității unora dintre situațiile constatate. Se fac numeroase trimiteri la terminologia ușor diferită folosită de către arheologi pe de o parte și de către etnografi pe de altă parte pentru același lucru, sau se atrage atenția cum același termen la arheologi înseamnă un lucru, iar la etnografi altceva, cum este cazul cu termenul „chirpici” de exemplu. Sunt discutate tehnici de construcție, precum împletirea, lipirea, structura pereților sau panotarea oblică. De asemenea, sunt discutate câteva dintre amenajările interioare uzuale ale locuințelor, cum ar fi patul sau vatra. Pentru acestea sunt făcute numeroase paralele etnografice, însoțite de o ilustrație bogată, obținută la Muzeul Satului din București, Muzeul Tehnicii Populare Sibiu, sau din alte locuri din țară și străinătate.

Lucrarea se încheie cu un capitol de sinteză și concluzii, care acoperă întregul demers ilustrat atât prin volumul I, cât și prin volumul II al cărții. Acest capitol este imediat urmat de o serie de anexe, reprezentând tabele tematice, extrase din baza de date, creată de către autorii volumului.

Rezumatul vast în limba engleză completează fericit amplul demers al autorilor, de alcătuire a unei sinteze privind arhitectura neoliticului și epocii cuprului din România.

Câteva observații trebuie făcute cu privire la ilustrație. În primul rând, o parte din hărțile preluate de la diverși alți autori și prezentate în volum sunt de mici dimensiuni, neclare și fără o legendă a numerelor atribuite siturilor ilustrate în hărțile respective (de exemplu fig. V.1, V.2, Vd. 105 etc.).

Imaginilor satelitare le lipsește indicarea sursei (de exemplu Google, Bing etc.). O lipsă generală a legendei ilustrației este aceea a citării sursei folosite numai după nume, fără a se indica și anul sau numărul figurii preluate („după Bem”, „după Hașotti”, după „Hansen *et alii*” etc.), deși este evident că în felul acesta ea nu poate fi identificată, la bibliografie fiind citate mai multe lucrări semnate de C. Bem, de P. Hașotti sau de S. Hansen și echipa sa.

În general, fotografiile de piese sunt clare, de bună calitate, însă planurile de locuințe sau situri sunt, nu de puține ori, mici și neclare și, din această cauză, greu de consultat de către cititor. Ele pot reflecta calitatea documentației avută la dispoziție de către autori.

Vasta bibliografie consultată ilustrează lungul și dificilul demers al cărui rezultat este acest volum de sinteză.

Dincolo de unele omisiuni, volumul al doilea, alături de primul volum, este rezultatul unui efort susținut de a analiza informațiile existente, de a le ordona și sintetiza. În final, cele două volume reprezintă un instrument de lucru foarte util pentru oricine este interesat de studierea arhitecturii neoliticului și epocii cuprului de pe teritoriul României și trebuie apreciat la justa sa valoare.

RALUCA KOGĂLNICEANU